

เทศน์อบรมฆราวาส ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗

ความโง่และความสงสัย

วันนี้จะขอโอกาสเล่าความโง่และความสงสัยของตน ให้บรรดาท่านผู้ฟังทราบบ้างเป็นบางตอน โดยคิดว่า ทุกคนย่อมมาจากแดนแห่งความโง่และความสงสัยด้วยกัน เพราะบิดามารดาที่สืบสายมาจากบรรพบุรุษผู้ให้กำเนิดสืบทอดกันมา คงเป็นคนมีกิเลสสิ่งๆ ที่พาให้โง่เหมือนกัน แม้บรรดาเราทั้งหลายก็คงไม่มีผู้ใดแหวกมาเกิดถูกแดนแห่งความฉลาด และตัดปัญหาความสงสัยได้แต่ผู้เดียว เมื่อเป็นเช่นนั้น ความสงสัยจำต้องมีอยู่ด้วยกัน ฉะนั้นวันนี้จะขอถือโอกาสแก้ไขปัญหาข้อข้องใจของแต่ละท่าน โดยการแสดงธรรมแทนการตอบปัญหา ที่ถามตามแง่แห่งความสงสัยต่าง ๆ กัน นับแต่ปัญหาชั้นเริ่มต้นจนถึงปัญหาชั้นสูงสุด ซึ่งผู้แสดงก็ไม่แน่ใจว่าจะตอบได้หรือไม่ แต่ปัญหาที่แต่ละท่านถามรู้สึกว่าเป็นเรื่องลำดับกันดี พอจะเป็นแนวทางของการแสดงธรรมแทนการตอบปัญหาได้

ก่อนการปฏิบัติและกำลังปฏิบัติเบื้องต้น ความโง่และความสงสัยจำต้องมีด้วยกันทุกคน เพราะธรรมชาติที่กล่าวนี้ เคยเป็นผู้นำของภพชาติที่สัตว์จะมากเกิดทุกราชการวางรากฐานเบื้องต้นเรายังไม่มีต้นทุนมากมาย พอจะมีความฉลาดมาเป็นผู้นำทุกกรณี เมื่อเป็นเช่นนั้น ความโง่ก็ต้องมีโอกาสนำหน้าเราอยู่โดยดี เรื่องความโง่นั้น ถ้าเรายังไม่เคยอบรมความฉลาดเป็นเครื่องส่องทาง เขาซึ่งครองอำนาจอยู่ภายในใจ จำต้องหลุดออกไปในทางผิดได้เป็นธรรมดา การฝึกหัดอบรมเบื้องต้นเท่าที่เคยปฏิบัติมา รู้สึกมีความสงสัยในธรรมของพระพุทธเจ้า ทั้งปฏิบัติภาครื่องดำเนินและผลอันจะพึงได้รับ จะเป็นไปโดยสมบูรณ์ตามธรรมที่ตรัสไว้หรือไม่ นี่เป็นความสงสัยอย่างฝังใจ ในระยะที่มีความสงสัย ใคร่จะปฏิบัติอบรมเพื่อธรรมชั้นสูงจริง ๆ พุดฟังง่าย ๆ ก็คือเพื่อพระนิพพานนั่นเอง

ก่อนที่ยังไม่คิดและสนใจจะปฏิบัติเพื่อพระนิพพานนั้น ความสงสัยดังกล่าวก็ไม่ค่อยปรากฏในใจ คงจะเป็นเพราะเรายังไม่ได้ตั้งเข็มทิศหมุนมาทางนี้ พอบวชในพระศาสนาและได้ศึกษาข้อธรรมข้อธรรม เฉพาะอย่างยิ่งคือพุทธประวัติซึ่งเป็นประวัติของพระพุทธเจ้า เสด็จออกบวชจนได้ตรัสรู้ มรรค ผล นิพพาน อันดับต่อมาก็เป็นประวัติของพระสาวกที่ได้สดับธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้ว ปลีกตัวออกไปบำเพ็ญเพียรในสถานที่ต่าง ๆ แล้วได้ตรัสรู้ขึ้นมาเป็นองค์พยานของพระพุทธเจ้าและศาสนธรรม เมื่อได้

ศึกษาเล่าเรียนมาถึงระยะนี้ เกิดความเชื่อเลื่อมใสขึ้นมาและคิดอยากบำเพ็ญตนให้เป็น
เช่นนั้นด้วย

แต่วิธีบำเพ็ญเพื่อเป็นเช่นนั้นจะบำเพ็ญอย่างไร ธรรมคือ ปฏิบัติเครื่องดำเนิน
ซึ่งจะชักจูงจิตใจให้เป็นไปเพื่อธรรมชั้นสูง คือการตรัสรู้เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าและ
สาวกทั้งหลายนั้น บัดนี้จะสามารถผลิตผลให้เป็นเช่นนั้นได้หรือไม่ หรือจะเป็นโงะ
และกลายเป็นความลำบากแก่ตนผู้ปฏิบัติไปเปล่า ๆ หรืออาจจะมีผลเช่นนั้นอยู่อย่าง
สมบูรณ์ ตามสวากขาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบแล้ว นี่เป็นความสงสัยเบื้องต้น แต่ความเชื่อ
ว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ก็ดี พระสาวกตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ก็ดี รู้สึกเชื่อมั่นอย่างเต็มใจ
ตามวิสัยของปุถุชน สิ่งที่เป็นอุปสรรคแก่ตนอยู่ในระยะเริ่มต้นนี้ ก็คือความสงสัยว่า
ปฏิบัติที่เราดำเนินตามท่านจะบรรลุถึงจุดที่ท่านบรรลุหรือไม่ หรือว่าทางเหล่านี้จะ
กลายเป็นขวากเป็นหนามไปเสียหมด หรือจะกลายเป็นอื่นจากนิยานิกรรม ทั้ง ๆ ที่
พระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายดำเนินไปตามทางสายนี้แล้ว ถึงแดนแห่งความเกษม นี่
เป็นความสงสัยปฏิบัติฝ่ายเหตุ

ฝ่ายผลก็ให้มีความสงสัยว่า เวลานี้มรรคผลนิพพานจะมีอยู่เหมือนครั้งพุทธกาล
หรือไม่ ความสงสัยที่ฝังอยู่ในใจทั้งนี้ ไม่สามารถจะระบายให้ผู้หนึ่งผู้ใดฟังได้
เพราะเข้าใจว่าจะไม่มีใครสามารถแก้ไขความสงสัยนี้ให้สิ้นซากไปจากใจได้ จึงเป็นเหตุ
ให้มีความสนใจและมุ่งหวังที่จะพบท่านพระอาจารย์มั่นอยู่เสมอ แม้จะยังไม่เคยพบเห็น
ท่านมาก่อนเลยก็ตาม แต่เคยได้ยินกิตติศัพท์กิตติคุณของท่านฟังขจรมาจากจังหวัด
เชียงใหม่เป็นเวลานานแล้วว่า ท่านเป็นพระสำคัญรูปหนึ่ง โดยมากผู้ที่มาเล่าเรื่องของ
ท่านให้ฟังนั้น จะไม่เล่าธรรมชั้นอริยมุขธรรมตา แต่จะเล่าถึงชั้นพระอรหันต์ภูมิของท่าน
ทั้งนั้น

จึงเป็นเหตุให้มั่นใจว่า เมื่อเราได้ศึกษาเล่าเรียนให้เต็มภูมิคำสัตย์ของตนที่ตั้งไว้
แล้ว อยากรู้เราจะต้องพยายามออกปฏิบัติ และไปอยู่สำนักของท่าน และศึกษาอบรม
กับท่าน เพื่อจะตัดข้อข้องใจสงสัยที่ฝังใจอยู่ขณะนี้ให้จงได้ ความสัตย์ที่เคยตั้งต่อตน
เองนั้น คือฝ่ายบาลีขอให้จบเพียงเปรียญ ๓ ประโยคเท่านั้น ส่วนนักธรรมแม้จะไม่จบ
ชั้นก็ไม่ถือเป็นปัญหา พอสอบเปรียญได้ ๓ ประโยคแล้ว จะออกปฏิบัติโดยถ่ายเดียว
จะไม่ยอมศึกษาและสอบประโยคต่อไปเป็นอันขาด นี่เป็นคำสัตย์ที่เคยตั้งไว้ ฉะนั้น การ
ศึกษาเล่าเรียนจึงมุ่งเพื่อเปรียญ ๓ ประโยค แต่จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วอย่างไรก็ไม่
ทราบได้ การสอบเปรียญตกอยู่ถึง ๒ ปี ปีที่สามจึงสอบได้ แม้ฝ่ายนักธรรมที่เรียนและ
สอบยังไม่จบชั้นก็พลอยได้ตามกันไปจนจบชั้น เพราะเรียนและสอบควบกันไป

พอเดินทางไปจังหวัดเชียงใหม่ก็เผชิญท่านพระอาจารย์มั่น ถูกท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ จังหวัดอุดรธานี อารานานิมนต์ท่านให้ไปพักจำพรรษาอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี ท่านกำลังออกเดินทางออกจากที่เวกมาพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ไล่เลี่ยกันกับทางนี้ไปถึง พอได้ทราบว่า ท่านมาพักอยู่วัดเจดีย์หลวงเท่านั้นก็เกิดความยินดีเป็นล้นพ้น ตอนเข้าไปบิณฑบาตกลับมาได้ทราบจากพระเล่าให้ฟังว่า เช้านี้ท่านพระอาจารย์มั่นออกบิณฑบาตสายนี้และกลับมาทางเดิม ดั่งนี้ก็ยิ่งเป็นเหตุให้มีความสนใจใคร่อยากจะพบเห็นท่านมากขึ้น จะไม่พบซึ่ง ๆ หน้าก็ตาม แต่ขอให้พบเห็นท่านจะเป็นที่พอใจ ก่อนที่ท่านจะออกเดินทางไปจังหวัดอุดรธานี

พอวันรุ่งขึ้นเช้าก่อนท่านออกบิณฑบาต เราก็รีบไปบิณฑบาตแต่เช้าก่อนท่าน แล้วกลับมาถึงกุฏิ ก็คอยสังเกตตามเส้นทางที่ท่านจะผ่านมา ตามที่ได้สอบถามกับพระไว้แล้ว ไม่นานก็เห็นท่านมา จึงรีบเข้าไปในห้องกุฏิ แล้วค่อยสอดสายตาออกดูท่านภายในห้องอย่างลับ ๆ ด้วยความทิวระหายอยากพบท่านมาเป็นเวลานาน ก็ได้เห็นท่านมาจริง ๆ เกิดความเลื่อมใสในท่านขึ้นอย่างเต็มที่ในขณะนั้น ว่าเราไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทั้งชาติ ได้เห็นพระอรหันต์ในคราวนี้เสียแล้ว ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครบอกว่าคุณพระอาจารย์มั่นเป็นพระอรหันต์ แต่ใจเรามันยังเชื่อแน่วแน่งไปอย่างนั้น พร้อมทั้งความปีติยินดี จนขนพองสยองเกล้าอย่างบอกไม่ถูกในขณะที่ได้เห็นท่าน ทั้ง ๆ ที่ท่านก็ไม่ได้มองเห็นเราด้วยตาเนื้อ

คราวนั้นท่านพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงไม่กี่วัน ก็ออกเดินทางมาจังหวัดอุดรธานีกับคณะลูกศิษย์ของท่าน ส่วนเราพยายามเรียนหนังสืออยู่ที่วัดเจดีย์หลวง พอสอบเปรียญได้ก็เข้าไปกรุงเทพฯ เพื่อมุ่งหน้าออกปฏิบัติกรรมฐานตามคำสัตย์ที่ตั้งไว้ แต่ถูกผู้ใหญ่สั่งให้อยู่ที่นั่นด้วยความเมตตา หวังอนุเคราะห์ทางด้านปริยัติ พยายามหาทางหลีกเลี่ยงเพื่อปฏิบัติตามความตั้งใจและคำสัตย์ที่ตั้งไว้แล้ว เพราะคิดว่าคำสัตย์ได้สิ้นสุดแล้วในขณะที่สอบเปรียญได้ เราจะเรียนและสอบประโยคต่อไปอีกไม่ได้โดยเด็ดขาด ตามปกตินิสัยรักความสัตย์มาก ถ้าได้ตั้งคำสัตย์ลงคราวไหนแล้วจะไม่ยอมทำลายคำสัตย์นั้น แม้ชีวิตก็ไม่รักเท่าคำสัตย์ นี้อย่างไรจะพยายามออกปฏิบัติให้จนได้

เผชิญในระยษนั้น พระผู้ใหญ่ที่เป็นอาจารย์ถูกนิมนต์ไปต่างจังหวัด เราก็พอมีโอกาสปลีกตัวออกจากกรุงเทพฯได้ในเวลานั้น หากว่าท่านยังอยู่ที่นั่นจะหาทางออกยาก เพราะท่านก็เป็นเจ้าบุญเจ้าคุณเหนือกระหม่อมเราอยู่ อาจจะเกรงอกเกรงใจท่าน และหาทางออกได้ยาก พอเห็นเป็นโอกาสดีตอนกลางคืนก็เข้านั่งตั้งสัจจาธิฐาน ขอบันดาลจากพระธรรม เพื่อเป็นการสนับสนุนความแน่วในการออกคราวนี้ เมื่อท้าวตรสวดมนต์เสร็จแล้ว ในคำอธิฐานนั้นมีความมุ่งหมายว่า ถ้าจะได้ออกปฏิบัติกรรมฐานตาม

ที่ได้ตั้งคำสัตย์โดยความสะดกด้วย ออกไปแล้วจะได้สมความปรารถนาด้วย ขอให้
 นิमितที่แปลกประหลาดแสดงขึ้นในคืนวันนี้ จะแสดงขึ้นทางด้านภานาหรือด้านคำฝันก็
 ได้ แต่ถ้าจะไม่ได้ออกปฏิบัติก็ดี ออกไปแล้วไม่สมหวังก็ดี นิमितที่แสดงขึ้นมานั้นของจง
 แสดงเหตุที่ไม่สมหวังและไม่เป็นที่พอใจ แต่ถ้าเป็นด้วยความสมหวังเมื่อออกไปแล้ว
 ขอให้เป็นนิमितที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์ยิ่งแสดงขึ้นมาในคืนวันนี้

จากนั้นก็นั่งภาวนาต่อไปก็ไม่ปรากฏว่ามีนิमितใด ๆ มาผ่านในระยะเวลาที่นั้งอยู่เป็น
 เวลานาน ก็หยุดและพักผ่อน ขณะที่หลับลงไปปรากฏว่า ได้เหาะขึ้นไปบนอากาศสูง
 และในขณะที่เหาะนั้น ได้เหาะขึ้นจากพระนครหลวง แต่ไม่ใช่พระนครหลวงกรุงเทพฯ
 เรา จะเป็นนครหลวงอะไรก็ไม่ทราบ กว้างสุดสายหุสายตาและเป็นนครหลวงที่สวยงาม
 มาก เหาะรอบพระนครนั้นสามรอบ แล้วก็กลับลงมา พอกลับลงมาถึงที่ก็ตื่นขึ้นมา เป็น
 เวลาสี่นาฬิกาพอดี จึงรีบลุกจากที่นอนด้วยความรู้สึกอึดอัดภายในอกใจ เพราะ
 ขณะที่เหาะไปรอบ ๆ พระนครหลวงนั้น ได้เห็นสิ่งที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์หลาย
 ประการ ซึ่งไม่สามารถจะนำมาพรรณนาให้ฟังโดยทั่วถึงได้

ขณะที่ตื่นขึ้นมาก็ตื่นด้วยความขี้มึนแถมแจ่มใสและยินดีในนิमितเป็นอันมาก ทั้ง
 เกิดความคิดขึ้นในเวลานั้นว่า อย่างไรเราต้องสมหวังแน่นอน เพราะนิमितประเภท
 อัศจรรย์เช่นนี้ เราไม่เคยปรากฏตั้งแต่กาลไหน ๆ มา เพิ่งจะมาปรากฏในคืนวันนี้เท่า
 นั้น ทั้งสมกับเจตนาที่เราตั้งไว้ในคำอธิษฐานด้วย คืนนี้รู้สึกเป็นของอัศจรรย์ยิ่งในนิमित
 ของเรา พอฉันจึงหันเสริมก็ถือโอกาสเข้าไปนมัสการกราบลาพระมหาเถระที่เป็นผู้ใหญ่
 ในวัดนั้น ท่านก็ยินดีย้อนุญาตให้ไปได้ จากนั้นก็ออกเดินทางมาจังหวัดนครราชสีมา พัก
 จำพรรษาที่อำเภอจักราช เริ่มทำสมาธิภาวนาก็รู้สึกแปลกประหลาดทางด้านจิตใจได้รับความ
 ความสงบเยือกเย็นขึ้นมาเป็นลำดับ และรู้เห็นจิตใจหยั่งลงสู่ความสงบประจักษ์ใจ

ระยะต่อมาพระผู้ใหญ่จะให้เข้าไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ อีก และท่านอุทิศสำห
 เมตตามาตามมาสั่ง แล้วก็เลยไปต่างจังหวัด ขากลับมาท่านจะให้ไปกรุงเทพฯด้วย เรายุ่สึก
 อึดอัดใจ จากนั้นเราก็ตเดินทางมาจังหวัดอุดรธานี เพื่อตามหาท่านพระอาจารย์มั่น ใจที่
 มีความเจริญในทางด้านสมาธิ ก็ปรากฏว่าเสื่อมลงที่บ้านตาดซึ่งเป็นบ้านเกิดของตน
 การเสื่อมทั้งนี้เนื่องจากการทำกลดคั้นหนึ่งเท่านั้น และการมาอยู่บ้านตาดก็ยังไม่ถึง
 เดือนเต็ม จิตรู้สึกเข้าสมาธิไม่ค่อยสนิทเหมือนที่เคยเป็นมา บางครั้งเข้าสงบได้ แต่
 บางครั้งเข้าไม่ได้ พอเห็นท่านไม่ดี จะฝันอยู่ไปที่ต้องขาดทุน จึงรีบออกจากที่นั่นทันที
 ไม่ยอมอยู่

การจากนครราชสีมามาจังหวัดอุดรคราวนี้ จุดประสงค์ก็เพื่อจะมาให้ท่าน
 พระอาจารย์มั่น ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดโนนนิเวศน์ อุดรธานี แต่ก็มาไม่ทันท่าน เพราะ

ท่านถูกนิมนต์ไปจังหวัดสกลนครเสียก่อน จึงเลยไปพักอยู่ที่วัดทุ่งสว่าง จังหวัดหนองคาย ประมาณสามเดือนกว่า พอถึงเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๕ ก็ออกเดินทางจากหนองคายไปจังหวัดสกลนคร และเดินทางต่อไปถึงวัดท่านพระอาจารย์มั่น ที่ตั้งอยู่บ้านโคก ตำบลตองโขบ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร พอไปถึงวัดพบท่านกำลังเดินจงกรม อยู่เวลาโพล้เพล้ (จวนมืด) ท่านก็ถามว่า “ใครมา” ก็กราบเรียนถวายท่าน จากนั้นท่านก็ออกจากทางจงกรมขึ้นไปบนศาลา เพราะท่านพักอยู่ในห้องบนศาลานั้น ท่านก็ทักทายปราศรัยด้วยความเมตตา และเอ็นดูคนที่แสวงไปหาท่าน และได้แสดงธรรมให้ฟัง

ในบทธรรมที่ท่านแสดงให้ฟังในคืนวันที่ไปถึงที่แรกนั้น จะนำใจความย่อเท่าที่จำได้มาเล่าให้ท่านผู้ฟังทราบ และเป็นบทธรรมที่ฝังลึกอยู่ในใจจนบัดนี้ว่า “ท่านมหาก็นับว่าเรียนมาพอสมควร จนปรากฏนามเป็นมหา ผมจะพูดธรรมให้ฟังเพื่อเป็นข้อคิด แต่อย่าเข้าใจว่าผมประมาทธรรมของพระพุทธเจ้านะ เวลานี้ธรรมที่ท่านเรียนมาได้มากได้น้อย ยังไม่อำนวยประโยชน์ให้ท่านสมภูมิที่เป็นเปรียญ นอกจากจะเป็นอุปสรรคต่อการภาวนาของท่านในเวลานี้เท่านั้น เพราะท่านจะอดเป็นกังวล และนำธรรมที่เรียนมานั้นเข้ามาเทียบเคียงไม่ได้ ในขณะที่ทำใจให้สงบ

ดังนั้นเพื่อความสะดวกในเวลาจะทำความสงบให้แก้ไข ขอให้ท่านที่จะทำใจให้สงบยกภูเขาไว้ก่อน ในบรรดาธรรมที่ท่านได้เรียนมา ต่อเมื่อถึงกาลที่ธรรมซึ่งท่านเรียนมาจะเข้ามาช่วยสนับสนุนให้ท่านได้รับประโยชน์มากขึ้นแล้ว ธรรมที่เรียนมาทั้งหมดจะวิ่งเข้ามาประสานกันกับทางด้านปฏิบัติ และกลมกลืนกันได้อย่างสนิท ทั้งเป็นธรรมแบบพิมพ์ ซึ่งเราควรพยายามปรับปรุงจิตใจให้เป็นไปตามด้วย แต่เวลานี้ผมยังไม่อยากจะทำให้ท่านเป็นอารมณ์กับธรรมที่ท่านเล่าเรียนมา อย่างไรจิตจะสงบลงได้ หรือจะใช้ปัญญาคิดค้นในชั้นนี้ ก็ขอให้ท่านทำอยู่ในวงกายนี้ก่อน

เพราะธรรมในตำราท่านซีเข้ามาในชั้นนี้ทั้งนั้น แต่หลักฐานของจิตยังไม่มี จึงไม่สามารถนำธรรมที่เรียนมาจากตำรา น้อมเข้ามาเป็นประโยชน์แก่ตนได้ และยังคงกลายเป็นสัญญาอารมณ์คาดคะเนไปที่อื่น จนกลายเป็นคนไม่มีหลัก เพราะจิตติดปริยัติในลักษณะไม่ใช่ทางของพระพุทธเจ้า ขอให้ท่านนำธรรมที่ผมพูดให้ฟังไปคิดดู ถ้าท่านตั้งใจปฏิบัติไม่ทอดย วันหนึ่งข้างหน้าธรรมที่กล่าวนี้จะประทับใจท่านแน่นอน” เท่าที่จำได้ในวันนั้นก็นำมาเล่าให้ฟังเพียงเท่านี้

เรารู้สึกเกิดความเชื่อเลื่อมใสท่านทันที ที่ได้เห็นองค์ของท่านชัดเจนในคืนวันนั้น พร้อมทั้งความเชื่อในธรรมที่ท่านเมตตาแสดงให้ฟัง และท่านก็อนุเคราะห์รับไว้ให้อยู่ในสำนักของท่านตลอดมา เราก็อยู่กับท่านด้วยความพอใจจนบอกไม่ถูก แต่อยู่ด้วยความโง่งมอย่างบอกไม่ถูกอีกเหมือนกัน เฉพาะองค์ท่านรู้สึกมีเมตตา ธรรมานุเคราะห์

ทุกครั้งที่เราเข้าไปหา การบำเพ็ญอยู่กับท่านระยะนั้นก็มีความเจริญกับความเสื่อมทางภายในใจ ไม่ค่อยสงบอยู่คงที่เป็นเวลานาน พรรษาแรกที่อยู่กับท่านเป็นพรรษาที่ ๙ เพราะ ๗ พรรษาศึกษาทางปริยัติ เริ่มออกปฏิบัติได้ขึ้นมาจำพรรษาที่นครราชสีมา ๑ พรรษา

ในพรรษาแรกที่อยู่กับท่านมีแต่เจริญกับเสื่อมทางด้านสมาธิ ออกพรรษาแล้วก็ขึ้นบนเขาประมาณสองเดือนกว่า กลับลงมาหาท่านอีก จิตก็มีเจริญกับเสื่อมอยู่เช่นนั้น โดยพิจารณาหาสาเหตุก็ไม่ทราบว่าจะเสื่อมเพราะเหตุใด ทั้ง ๆ ที่ตั้งใจบำเพ็ญอยู่อย่างเต็มกำลัง บางคืนไม่ยอมหลับนอนตลอดรุ่งเพราะกลัวจิตจะเสื่อม ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่เสื่อมได้ เฉพาะอย่างยิ่งเวลาจิตเริ่มก้าวเข้าสู่ความสงบ ความเพียรก็ยิ่งริบแรง เพราะกลัวจิตจะเสื่อมดังที่เคยเป็นมา แม้เช่นนั้นก็ยังฝืนเสื่อมไปได้ ต่อมาก็เจริญขึ้นอีก แล้วก็เสื่อมลงอีก ความเจริญของจิตนั้นอยู่คงที่ได้เพียงสามวัน จากนั้นก็เสื่อมลงต่อหน้าต่อตา ทำให้เกิดข้อข้องใจและสงสัยเรื่องของความเสื่อมนี้ว่า เสื่อมได้เพราะเหตุใด หรือจะเป็นเพราะเราปล่อยคำบริกรรมภาวนา สติอาจจะเผลอไปได้ในตอนนั้น

จึงต้องข้อสังเกตขึ้น แล้วก็ตั้งคำถามสัญญาขึ้นอีกว่า ถึงอย่างไรเราจะต้องนำบทบริกรรมมากำกับจิตทุกเวลา ไม่ว่าจะเข้าสมาธิ ออกสมาธิ ไม่ว่าจะไปที่ไหน อยู่ที่ใด แม้ที่สุดปิดกวางดลานวัดหรือทำกิจวัตรต่าง ๆ จะไม่ยอมให้สติปลั่งเผลอจากคำบริกรรม คือ พุทโธ เพราะชอบนำเอาบทพุทโธ มาเป็นคำบริกรรมภาวนา คราวนี้เวลาภาวนาจิตสงบลงไป หากว่าความสงบนั้นยังจะนึกคำบริกรรมคือ พุทโธได้อยู่ จะไม่ยอมปล่อยวางคำบริกรรมนั้น แล้วจิตจะเสื่อมไปได้ในทางใดจะต้องรู้กันในตอนนั้น พอตั้งข้อสังเกตและตั้งคำถามสัญญาไว้แล้วก็เริ่มบริกรรมภาวนาด้วยบทพุทโธ

เมื่อบริกรรมตามนั้นจิตก็ลงสู่ความสงบได้และได้อย่างรวดเร็ว ต่างจากที่เคยเป็นมา ขณะที่จิตเว้นจากคำบริกรรม จะเว้นเฉพาะขณะที่จิตเข้าสู่ความสงบอย่างสนิท ขณะนั้นจะนึกพุทโธหรือไม่ก็ตาม แต่ความรู้ที่อยู่ในความสงบนั้นปรากฏเป็นพุทโธตายตัวอยู่แล้ว และไม่มีอาการประประประประอะไรทั้งนั้น ตอนนี้อยู่กับคำบริกรรม พอจิตจะเริ่มขยับตัวถอนขึ้นมา คือ มีอาการกระเพื่อมนิด ๆ ก็รีบจับคำบริกรรมอัดเข้าไปทันที เพื่อให้จิตติดอยู่กับคำบริกรรม ทำเช่นนั้นพร้อมทั้งตั้งความสังเกตว่า จิตจะมีความเสื่อมได้ตอนไหน และทอดอาลัยในความเสื่อมกับความเจริญของจิต จิตจะเสื่อมหรือเจริญไปถึงไหนก็ตาม แต่คำบริกรรมในระยะนี้จะไม่ยอมปล่อยวาง

แม้จิตจะเสื่อมก็ยอมให้เสื่อมไป เพราะการตั้งความอยากไว้ว่าไม่ให้จิตเสื่อมไป แต่ก็เสื่อมไปได้ทั้ง ๆ ที่ไม่ยอมอยากให้เสื่อม บัดนี้ความเสื่อมและความเจริญนั้น เราทอดธุระเสียแล้ว จะบังคับจิตให้มีความรู้สึกอยู่กับพุทโธอย่างเดียว เสื่อมกับความเจริญเรา

จะพยายามให้รู้อยู่กับใจที่มีพุทโธกำกับนี้เท่านั้น ให้รู้กันที่นี้และเห็นประจักษ์กันที่นี้ จะมันใจอยู่ที่นี้แห่งเดียว เสื่อมกับเจริญไม่ต้องไปสนใจ ในระยะต่อมาจิตที่เคยเจริญและเสื่อมเป็นลำดับมาก็เลยไม่เสื่อม จึงเป็นเหตุให้รู้เรื่องราวของจิตว่า อ้อ จิตที่เคยเสื่อมบ่อย ๆ นั้น เสื่อมเพราะขาดคำบริกรรม สถิตคงจะพลออกจากจิตไปในระยะนั้นแน่นอน แต่นั่นมาก็ตั้งคำบริกรรมมาเป็นลำดับ ไปไหนมาไหน อยู่ที่ใดไม่ยอมให้เปลว เป็นกับตายจะไม่ยอมให้เปลวจากพุทโธ จิตจะเสื่อมไปไหนก็ให้รู้กันที่นี้เท่านั้น ไม่ยอมรับรู้ไปทางอื่น จิตก็เลยตั้งหลักลงได้เพราะคำบริกรรม คือพุทโธ

ต่อมาก็เป็นพรหมชาติสองที่ไปอยู่กับท่าน ก่อนจะเข้าพรรษาจิตก็รู้สึกสงบดีและแนบสนิทในทางสมาธิ ความเสื่อมไม่ปรากฏ แต่คำบริกรรมยังไม่ยอมลดละ จนถึงกับนั่งภาวนาได้แต่หัวค่ำตลอดรุ่งโดยไม่เปลี่ยนเป็นอิริยาบถอื่น ในพรหมชาติสองของการไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น รู้สึกว่าการนั่งภาวนาตลอดรุ่ง จะถือเป็นสำคัญมากกว่าอิริยาบถอื่นในการบำเพ็ญ ต่อจากนั้นมาก็ค่อยผ่อนลงบ้าง เพราะเห็นว่า ธาตุขันธ์เป็นเครื่องมือสำหรับใช้ ย่อมมีการชำรุดได้เมื่อไม่รู้จักประมาณ แต่การเร่งความเพียรด้วยวิธีนั่งตลอดรุ่งนี้รู้สึกว่ามีกำลังมากกว่าวิธีอื่น ๆ

การรู้เรื่องของทุกขเวทนาที่แสดงขึ้นในขณะนั่งนาน ๆ เช่นนั้น ก็รู้ได้ชัดในระยะนั่งตลอดรุ่งนั่นเอง เพราะทุกขเวทนาที่ปรากฏในระยะนั้น เป็นเวทนาแปลกประหลาดหลายประการ ปัญญาที่จะพิจารณาเพื่อต่อสู้กับทุกขเวทนามีทำงานไม่ลดละ จนสามารถเข้าใจในเรื่องเวทนาได้ทุกประเภทในร่างกาย ซึ่งเป็นก้อนทุกข์หมดทั้งร่าง และสามารถสอดรู้ถึงเวทนาของใจ ทั้งเป็นการเสริมสร้างสติปัญญาและความกล้าหาญทางความเพียรได้อีกมากมาย นอกจากนั้นยังมีความกล้าหาญและมั่นใจในอนาคตว่า ทุกขเวทนาที่จะได้แสดงตัวในคราวจะตายนั้น จะต้องเป็นเรื่องของทุกขเวทนาที่กำลังปรากฏและพิจารณารับรู้กันอยู่ในขณะนี้แล จะไม่มีเวทนาตัวไหนจะแปลกประหลาดและต่างหน้าต่างตามาจากที่ไหน ซึ่งจะทำให้เรามีความลุ่มหลงและเผอเรอในเวลาจะตาย จึงเป็นเหตุให้ได้คติขึ้นมาอีกวาระหนึ่ง ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้น เมื่อปัญญาพิจารณาครอบงำแล้ว ก็ดับไปในขณะนั้น จิตก็ลงสู่ความสงบได้อย่างเต็มที่

ในระยะเช่นนี้จะว่าจิตว่างก็ได้ อยู่ แต่ว่างในสมาธิ พอจิตถอยออกมา ความว่างก็หายไป จากนั้นก็พิจารณาไปอีกและพิจารณาต่อไปเรื่อย ๆ จนจิตมีความชำนาญในด้านสมาธิ ขอสรุปความให้ย่อลงเพื่อให้พอดีกับเวลา เมื่อสมาธิมีกำลังทางด้านปัญญาก็เร่งพิจารณาตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย จนรู้เห็นชัดและสามารถถอดถอนอุปาทานของกายได้โดยสิ้นเชิง จากนั้นจิตก็จะเริ่มว่าง แต่ยังไม่แสดงความว่างอย่างเต็มที่ ยังมีนิมิตภายในแสดงภาพปรากฏอยู่กับใจ เพราะในระยะนี้ใจว่างจากกายและวัตถุภายนอก แต่ยังไม่

ไม่ว่างจากนิมิตภายในของตัวเอง จนกว่าจะมีความชำนาญโดยอาศัยการฝึกซ้อมไม่ลดละ นิมิตภายในใจก็นับวันจางไป

สุดท้ายก็หมด ไม่ปรากฏนิมิตทั้งภายในนอกภายในใจ นั่นท่านก็เรียกว่าจิตว่าง ว่างชนิดนี้เป็นเรื่องว่างประจำนิสัยของจิต ที่มีภูมิจิตประจำชั้นแห่งความว่างของตน นี้ไม่ใช่ว่างสมาธิ และไม่ใช่ว่างในขณะที่นั่งสมาธิ ขณะที่นั่งสมาธิเป็นความว่างของสมาธิ แต่จิตที่ปล่อยวางจากร่างกายเพราะความรู้รอบด้วยนิมิตภายในก็หมดสิ้นไป เพราะอำนาจของสติปัญญารู้เท่าทันด้วย นี้แลชื่อว่าว่างตามฐานะของจิต เมื่อถึงขั้นนี้แล้วจิตว่างจริง ๆ แม้กายจะปรากฏตัวอยู่ก็สักแต่ความรู้สึกว่ากายมีอยู่เท่านั้น แต่ภาพแห่งกายหาได้ปรากฏเป็นนิมิตภายในจิตไม่ ว่างเช่นนี้แลเรียกว่า ว่างตามภูมิของจิต และมีความว่างอยู่อย่างนี้ประจำ ถ้าว่างเช่นนี้ว่าเป็นนิพพาน ก็เป็นนิพพานของผู้นั้น หรือของจิตชั้นนั้น แต่ยังไม่ใช่นิพพานว่างของพระพุทธเจ้า

ถ้าผู้จะถือสมาธิเป็นความว่างของนิพพาน ในขณะที่จิตที่ลงสู่สมาธิก็เป็นนิพพานของสมาธิแห่งโยคาวจรผู้ปฏิบัติผู้นั้นเสียเท่านั้น ความว่างทั้งสองประเภทที่กล่าวมานี้ไม่ใช่เป็นนิพพานว่างของพระพุทธเจ้า เพราะเหตุใด เพราะจิตที่มีความว่างในสมาธิ จำต้องพอใจและติดในสมาธิ จิตที่มีความว่างตามภูมิของจิตจำต้องมีความดูดดื่มและติดใจในความว่างประเภทนี้ จำต้องถือความว่างนี้เป็นอารมณ์ของใจจนกว่าจะผ่านไปได้อีก ถ้าผู้ถือความว่างนี้เป็นนิพพาน ก็เรียกว่าผู้นั้นติดนิพพานในความว่างประเภทนี้โดยเจ้าตัวไม่รู้ เมื่อเป็นเช่นนี้ความว่างประเภทนี้จะจัดว่าเป็นนิพพานได้อย่างไร

ถ้าไม่ต้องการนิพพานขั้นนี้ ก็ควรกาง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณออกตรวจตราดูให้ชัดเจนและละเอียดถี่ถ้วน เพราะความว่างที่กล่าวนี้เป็นความว่างของเวทนา คือสุขเวทนามีเต็มอยู่ในความว่างนั้น สัญญาก็หมายว่าง สังขารก็ปรุ้งแต่เรื่องความว่างเป็นอารมณ์ วิญญาณก็ช่วยรับรู้ทางภายใน ไม่เพียงจะรับรู้ภายนอก เลยกกลายเป็นนิพพานของอารมณ์ ถ้าพิจารณาสิ่งเหล่านี้ให้ชัดและความว่างให้ชัด โดยเห็นเป็นเรื่องของสังขารธรรม คือสิ่งผสมนั้นแล จะมีช่องทางผ่านไปได้ในวันหนึ่งแน่นอน เมื่อพิจารณาตามที่กล่าวนี้ ชั้นทั้งสี่และความว่างซึ่งเป็นสิ่งปิดบังความจริงไว้ ก็จะค่อยเปิดเผยตัวออกมาทีละเล็กทีละน้อย จนปรากฏได้ชัด จิตย่อมมีทางสลัดตัวออกได้

แม้ฐานที่ตั้งของสังขารธรรมที่เต็มไปด้วยสิ่งผสมนี้ ก็ทนต่อสติปัญญาไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวโยงกัน สติปัญญาประเภทคันแแร่แปรธาตุจะพัดพินเข้าไป เช่นเดียวกับไฟได้เชื้อลุกลามไปไม่หยุด จนกว่าจะซุดรากเหง้าของธรรมผสมนี้ขึ้นได้เสียเมื่อใด เมื่อนั้นจึงจะหยุดการรุกรการรบ เวลานี้มีอะไรที่เป็นข้าศึกต่อนิพพานว่างตามแบบของพระพุทธเจ้า คือสิ่งที่ติดใจอยู่ในขั้นนี้และขณะนี้แลเป็นข้าศึก สิ่งที่ติดใจก็ได้แก่ความ

ถือว่าใจของเราว่างบ้าง สบายบ้าง ใสสะอาดบ้าง ถ้าจะเห็นว่าใจมันว่างแต่มันอยู่กับความไม่ว่าง ใจมันเป็นสุข แต่มันอาศัยอยู่กับทุกข์ ใจใสสะอาด แต่มันอยู่กับความเศร้าหมองโดยไม่รู้สึกรู้ตัว ความว่าง ความสุข ความใส นั้นแลเป็นธรรมปิดบังตัวเอง เพราะธรรมทั้งนี้คือ เครื่องหมายของภพชาติ

ผู้ต้องการตัดภพชาติจึงควรพิจารณาให้รู้เท่าและปล่อยวางสิ่งเหล่านี้ อย่าหวังไว้เพื่อก่อไฟเผาตัว ถ้าปัญญาชุดคันลงตรงที่สามจอมกษัตริย์แห่งภพปรากฏอยู่ นั้นและจะถูกองค์การใหญ่ของภพชาติและจะขาดกระเด็นออกจากใจทันที ที่ปัญญาหยั่งลงถึงฐานของเขาตั้งอยู่ เมื่อสิ่งทั้งนี้สิ้นไปแล้วเพราะอำนาจของปัญญา นั้นแลเป็นความว่างอันหนึ่ง เครื่องหมายของสมมุติใด ๆ จะไม่ปรากฏในความว่างนั้นเลย นี่คือการว่างที่ผิดกับความว่างที่ผ่านมาแล้ว ความว่างประเภทนี้ เราจะว่าเป็นความว่างของพระพุทธเจ้าหรือความว่างของใครนั้น ผู้แสดงไม่สามารถจะเรียนให้ทราบได้ว่าจะควรเป็นความว่างของใคร นอกจากจะเป็นความว่างที่รู้เห็นกันอยู่ด้วยสันติภูมิโกของผู้บำเพ็ญเท่านั้น

ความว่างอันนี้ไม่มีกาลสมัย เป็นอกาลิโกอยู่ตลอดเวลา ความว่างในสมาธิมีความเปลี่ยนแปลงไปได้ ทั้งด้านความเจริญและความเสื่อม ความว่างในชั้นอรุปรธรรมซึ่งกำลังเป็นทางเดินก็แปรสภาพหรือผ่านไปได้ แต่ความว่างในตนเองโดยเฉพาะนี้ ไม่มี ความเปลี่ยนแปลง เพราะตนไม่มีอยู่ในความว่างนั้น และไม่ถือความว่างนั้นว่าเป็นตน นอกจาก ยถาภูตัญญานทสฺสนํ เห็นตามเป็นจริงในหลักธรรมชาติแห่งความว่างนั้น และเห็นตามเป็นจริงในสภาวะธรรมที่ผ่านมาเป็นลำดับ และที่มีอยู่ทั่วไปเท่านั้น แม้ศีลสมาธิ ปัญญาซึ่งเป็นธรรมเครื่องแก้ไขก็รู้เท่าและปล่อยวางไว้ตามเป็นจริง ไม่มีสิ่งใดจะเข้าไปแฝงอยู่ในธรรมชาติแห่งความว่างในวาระสุดท้ายนั้นเลย

ท่านนักใจบุญทุกท่าน โปรดนำความว่างทั้งสามประเภทนี้ไปพิจารณา และพยายามบำเพ็ญตนให้เข้าถึงความว่างทั้งสามนี้ เฉพาะอย่างยิ่งความว่างในวาระสุดท้าย ซึ่งเป็นความว่างในหลักธรรมชาติ ไม่มีผู้ใดและสมมุติใด ๆ อาจเอื้อมเข้าไปทำการเกี่ยวข้องได้อีกต่อไป ความสงสัยนับแต่ขั้นต้นแห่งธรรม จนถึงความว่างอย่างยิ่ง จะเป็นปัญหาที่ยุติกันลงได้ ด้วยความรู้ความเห็นของตนเป็นผู้ตัดสินเอง

ดังนั้น ในอวสานแห่งธรรมโดยเริ่มแสดงเรื่องความโง่ของตน ให้ท่านผู้ฟังทุกท่านทราบเป็นลำดับ จนเตลิดมาถึงความว่างในวาระสุดท้าย ซึ่งเป็นธรรมออกจะสุดวิสัยของผู้แสดงที่อธิบายให้ยิ่งไปกว่านั้นอีกไม่ได้ จึงขอยุติลงโดยเห็นว่าสมควรแก่เวลา ขอความสุขความสำราญจงมีแก่ท่านผู้ฟังโดยถ้วนหน้ากันเทอญฯ

www.Luangta.or.th